

"במלחמה הרי אין מועד ב'" – סקירת ספרו של רא"ל (מיל') שאול מופז – גל פרל

גל פרל, חוקר במרכז דדו וסרן (מיל') בעוצבת הצנחנים "חיצי האש".

במרץ 2022 יצא לאור ספרו האוטוביוגרפי של הרמטכ"ל והשר לשעבר שאול מופז. מאז פרצה מלחמת "חרבות ברזל" וביוני 2024 יצא הספר במהדורה מחודשת בתוספת פרק שבו ניתח את המלחמה, על כשליה, ליקויה והישגיה. ספרו, **"המסע הישראלי שלי"** (הוצאת ידיעות ספרים, מהדורה שנייה, 2024), הוא אוטוביוגרפיה מרתקת, כתובה היטב, שנוגעת בקורא ומחברת אותו לאירועים ולכותב.¹

בשנים האחרונות פרסמו שורה של מפקדים בכירים אוטוביוגרפיות, אבל הזמן שלקח להם להתפנות למשימה הביא לכך שהמלחמות והפשיטות שבהם לחמו עלולים להצטייר לקוראים שטרם חצו את גיל הארבעים, כמשהו מן העבר הרחוק. אבל לצד התובנות והלקחים שהפיק מופז מניסיונו הקרבי הרי שספרו טומן בחובו רובד נוסף כמפקד הצבא ומכאן חשיבותו הרבה. למעשה, מתוך 24 הרמטכ"לים של צה"ל, רק כעשרה פרסמו את זיכרונותיהם (אם מונים את אסופת הראיונות עם לסקוב ואת עצם כוונתו של דדו לכתוב, שלא צלחה שכן נפטר בטרם הספיק לעשות כן). מופז שירת תחת שלושה ראשי ממשלה וחמישה שרי ביטחון ומשום כך ספרו מעניין במיוחד, שכן הוא הציג, נוכח שינויים במדיניות הממשל (שהתחלף), מנעד של שיקולים, של אתגרים, של אילוצים ושל מתחים שעיינו נדרש רמטכ"ל להתמודד בבואו לעסוק בבניין הכוח ובהפעלת הכוח ובממשק עם הדרג המדיני, לא כל שכן בעת מלחמה.

הספר בנוי באופן כרונולוגי מראשית חייו ועד לפרישתו מן הזירה הפוליטית, ולאורכו הקפיד על נימה עניינית ביחס לרבים מהאישים שעיינו לו חיכוכים במעלה הדרך. לא פעם, בניגוד לספרים שכאלו, אף הכה על חטא והודה שטעה בהתנהלותו מול אדם או אחר. הקריירה הפוליטית שלו, כפי שהעיד בעצמו, היתה לא מוצלחת במיוחד. לטענתו, התקשה להבין את רזי העולם הפוליטי ולכן נכשל לא פעם. ייתכן, אבל הקריירה הצבאית שלו היא סיפור הצלחה מרשים שראוי לספרו ומפקדי צה"ל יכולים ללמוד ממנה תובנות רבות.

מלחמת יום הכיפורים, שבה פיקד על סיירת צנחנים, מסתכמת בעיניו במילים: "כוננות ומודיעין, מודיעין וכוננות" (עמ' 408). לדבריו, הדור שלו חווה בה "רעידת אדמה, ליקוי מאורות, התמוטטות תפיסות עולם, איבוד עשתונות, כישלון מודיעיני ענק. 50 שנה עברו והנה הגיע העתק-הדבק" (עמ' 408). אכן, ניכר כי ישראל ספגה מכה מפתיעה נוספת, בשל שורה של כשלים שיש בהם דמיון לא מבוטל לכשלי המלחמה ההיא. כדי להבין טוב יותר את פרק הניתוח של מלחמת "חרבות ברזל" יש לעבור על כמה מהתחנות במסלולו הצבאי של מופז שכן הן השפיעו עמוקות על האופן שדרכו בחן אותה.

¹ הסקירה פורסמה לראשונה ביוני 2022. לאור יציאת מהדורה חדשה לאור ובה פרק על מלחמת "חרבות ברזל" החלטנו לפרסם סקירה עדכנית.

"המצב נראה נואש"

מופז, שנולד בשנת 1948 בטהרן, עלה ארצה עם משפחתו כשהיה בן תשע. המשפחה השתקעה באילת וחווה את קשיי הקליטה, המחסור והעוני. הוריו שלחו אותו הרחק מהבית לבית הספר החקלאי בנהלל, כדי לקבל את החינוך הטוב ביותר. תיאור עזיבתו את הבית הוא אולי הקטע המרגש ביותר בספר.

עם גיוסו לצה"ל בשנת 1966 התנדב מופז לצנחנים. "לפני כל ארוחה עשינו שכיבות סמיכה, טיפסנו על חבל ומשכנו בחבל. בלטתי ביכולת שלי לטפס על חבל בגובה ארבעה מטרים בעזרת ידי בלבד. כשהרס"פ שאל אותי מאיפה אני, לא ידעתי מה להשיב לו: מטהרן? מאילת? מנהלל? בסופו של דבר עניתי "מנהלל", כי קישרתי את השאלה ליכולותי בידיים. אז נקבע לי השם "נהללי", שהסב לי גאווה כאילו זכיתי בפרס נובל. היש תואר מכובד מ"נהללי"? נהללי הוא הגשמת שני חלומות: להיות בן נהלל – ולהיות ישראלי" (עמ' 30).

במלחמת ששת הימים היה לוחם בגדוד 890 ולחם בכפר שאן נגד הצבא המצרי. במלחמת ההתשה, בשנת 1968, פיקד כמ"כ בצנחנים על מארב בארץ המרדפים ששינה את מסלול חייו. באותה עת כבר נכשל בניסיונו השלישי להתקבל לקורס הקצינים, אך לא התייאש. "עשיתי לעצמי, במוחי, שיחת מוטיבציה אישית ברוח זו: אני לא אוותר; אני עוד אחזור לכאן; אני לא פחות טוב מאף אחד אחר; אני לא פחות טוב מהקצינים בפלוגה; אני אהיה קצין כמו החבר'ה מנהלל" (עמ' 40), סיפר. באותו לילה נתקל המארב בחוליה בת שישה מחבלים. בניגוד לתו"ל, כתב, "בהחלטה של רגע, שנועדה לעצור את המחבלים ולא לאפשר להם לברוח, פיצלתי את המארב" (עמ' 41).

בשעתו תיאר הרמטכ"ל אביב כוכבי, שהיה פקוד של מופז בצנחנים, את התו"ל כעריץ והדגיש לפקודיו כי אף שעליהם לדבוק בתורה, בתרגולות ובטכניקות, עליהם לדעת כי "במקום שזה צריך שינוי או לזרוק את זה לפח לגמרי ולאמץ גישה אחרת לגמרי, דעו לעשות גם את זה" (לוי, 2021). וזה בדיוק מה שמופז עשה. הכוח בפיקודו הרג את מרבית המחבלים ומפקדיו המליצו לקבלו לקורס קצינים. השאר היסטוריה.

מופז היה מ"מ ומ"פ בגדוד 890 במלחמת ההתשה ובפשיטות בלבנון, ובמלחמת יום הכיפורים כבר פיקד על סירת צנחנים. הפלוגה בפיקודו היתה אחת היחידות הבודדות בצבא היבשה שחווה את המלחמה בשתי החזיתות,² שכן היא החלה אותה בסיני במרדפים אחר כוחות קומנדו מצרי בראס סודר, המשיכה בפשיטות בעומק סוריה, שבה לחזית הדרום, ל"אפריקה" בשלהי המלחמה ולבסוף לקחה חלק במלחמת ההתשה במובלעת הסורית. במלחמת "חרבות ברזל" לעומת זאת, כבר תהיה דינמיות גדולה יותר ומרבית יחידות צבא היבשה יפעלו ביותר מזירה אחת, וייקחו חלק בתמרון

² יחידות אחרות היו בין היתר פלוגות מסיירת מטכ"ל, גדוד 50 של הצנחנים וחטיבת השריון במילואים 179.

ברצועת עזה נגד כוחות החמאס, בקרב ההגנה בגבול לבנון, בתמרון המוגבל בדרום לבנון ובתמרון בסוריה (סיירת צנחנים, למשל, לחמה במלחמת "חרבות ברזל" בשלוש הזירות הללו). "עברנו דברים קשים מאוד במלחמה, אבל מראה הבור בקריה הוא הזיכרון החזק ביותר שנותן חקוק במוחי" (עמ' 57), כתב והתכוון בעיקר למראה הקצינים המבולבלים במוצב הפיקוד העליון ולזעקות החיילים במוצבים בשתי החזיתות שבקעו ממכשירי הקשר, ואיש לא יכול היה להושיעם נוכח כוחות האויב שעלו עליהם עשרת מונים. המצב, כתב, "נראה נואש" (עמ' 57). גם בדברים הללו יש הד למח שהתרחש ב-7 באוקטובר 2023, כחמישים שנים מאוחר יותר. ממש העתק-הדבק, כדבריו. רק גרוע יותר. הפעם היו אלה האזרחים, תושבי העוטף, שזעקו לעזרה. בליל 11-12 באוקטובר נשלח כוח מסיירת הצנחנים בפיקודו לפשיטה בעומק סוריה, מבצע "כותונת", שמטרתו לארוב לשיירה מחיל המשלוח העיראקי ולפוצץ גשר סמוך לשדה התעופה הצבאי סייקל. "המארב פגע במשאיות, הגשר התרומם, הטנק נדלק והמוביל נפגע. החיילים העיראקים נפגעו ונהרגו" (עמ' 59). לימים התברר שחיל האוויר, שהיה אמור לתקוף את השיירה שהמארב של מופז עיכב, לא עשה כן (בריוסף, 2021, עמ' 213). בלילה הבא יצא הכוח שוב לפשיטה בעומק השטח הסורי. הפעם גילו אותם הסורים והם חולצו בזכות עוז רוחו של טייס המסוק, סא"ל יובל אפרת. משם חזרה סיירת הצנחנים לחזית הדרום והוטסה במסוקים לגיבל עתקה, שמעבר לתעלה, בטרם כיתור הארמייה השלישית. "ממנו צפינו, דיווחנו וכיוונו את הארטילריה" (עמ' 64). לאחר המלחמה, במלחמת ההתשה במובלעת הסורית, נכשלה יחידה מובחרת בפשיטה על מוצב סורי. המשימה הוטלה על סיירת הצנחנים בפיקודו. "הצלחנו להתגנב למוצב הסורי תחת ירי ארטילרי שגרתי, הסתערנו על העמדות, הרגנו כארבעה סורים ופגענו גם בתגבורת שהגיעה, פוצצנו את המוצב וחזרנו על עקבותינו. עמדנו במשימה" (עמ' 66), כתב.

ממלחמת יום הכיפורים למד כי "תוצאות מלחמה איאפשר לשנות. צריך לעשות הכול כדי להיות מוכנים וערוכים אליה. במלחמה הרי אין מועד ב'" (עמ' 69). לימים, כרמטכ"ל, קבע כי "בכל עימות צריך לנצח" (עמ' 181). הניצחון, הסביר, במיוחד מול ארגוני טרור וגרילה, כמו גם צבאות טרור, מורכב "מניצחונות טקטיים קטנים; ניצחון האויב בנקודות בכל אירוע" (עמ' 215).

אלוף פיקוד מרכז רחבעם זאבי עם הסמל שאול מופז (מימינו) בתום מרדף בבקעה, (מקור: לשכת העיתונות הממשלתית).

"המפקדים קובעים את התוצאה"

לאורך הספר ניכר כי אחד המוטיבים של גישתו כמפקד הוא אמונתו כי, אם להשתמש בקביעתו של מפקד בולט אחר בצנחנים, "המפקדים קובעים את התוצאה" (פינקלמן, 2020). ועל כן הקפיד על רמתם הגבוהה של המפקדים הכפופים לו, והקדיש זמן ומאמצים לבחירתם, לחניכתם, לטיפוחם ולהכשרתם. לאחר מבצע ליטני מונה למפקד גדוד הצנחנים 202, שמפקדו הודח בשל כמה תקלות, ונדרש לשקם את הגדוד. הוא השקיע מאמץ באיתור, בפיתוח ובטיפוח מפקדים טובים ובנה אימון עצים לגדוד ששיאו בתרגיל מוצנח. כמג"ד, נראה היה שידו בכול, "הוא נכח בכל תרגיל, הכיר כל חייל, ירד לסופו של כל פרט" (דרוקר ושלח, 2005, עמ' 45).

התוצאות לא איחרו להגיע. אולם המבחן האמיתי היה בינואר 1979, במבצע "מנורה", פשיטה שביצעו כוחות מחטיבות גולני והצנחנים על יעדי מחבלים בלבנון, שבה פיקד על כוח מהגדוד שחצה את נהר הליטני ותקף יעדי מחבלים ברמת ארנון. "כשכל הכוחות נערכו, פתחנו באש. ירינו "מפתחות קיר", טילים שנורים ממרחק של כ־150 מטר ופותחים קירות. אחריהם היינו אמורים לרוץ לכיוון המבנים ולזרוק מטעני גור, חומר נפץ יצוק עם השהיה שמפיל חדר על יושביו. אלא שבטרם הספקנו לעשות זאת, מאחד המבנים החלו לברוח נשים וילדים. עצרנו את האש, הרחקנו אותם למחסה, ורק אז פוצצנו את המבנים" (עמ' 85). הכוחות הרגו 16 מחבלים, פוצצו עשרה מבנים, הרסו אמצעי לחימה ונסוגו.

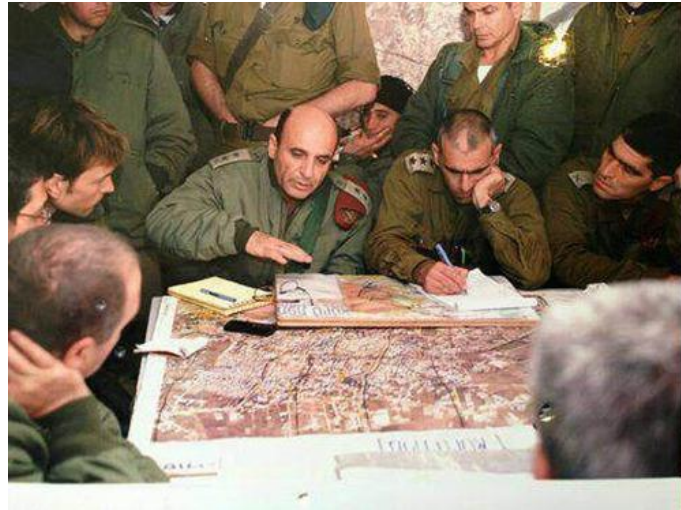
הוא פיקד על חטיבה בגבול לבנון ובמלחמת לבנון הראשונה, ובשנת 1984 מונה למפקד בית הספר לקצינים. זו היתה בעבורו סגירת מעגל אישית ומקצועית, כמו גם תפקיד שאותו ראה כאחד המשמעותיים ביותר בקריירה שלו. גם שם השקיע בבחירה ובטיפול של המפקדים.

בשנים 1986-1988 פיקד על חטיבת הצנחנים. נאמן לתפיסתו, שלפיה איכות היחידה "תלויה באיכות המפקדים" (עמ' 107), מינה מופז "את הטובים ביותר לתפקידי פיקוד בחטיבה. השמות מדברים בעד עצמם: בני גנץ, אלעזר שטרן, גירי גרשון, ישראל זיו, יחיאל גוזל, אביב כוכבי, גדי שמני, גל הירש, רוני אלשיך, יאיר גולן, מאיר כליפני" (עמ' 107). רבים מהם העידו שמופז היה אחד המפקדים שהכי השפיעו עליהם (גולן, 2011, עמ' 12). החטיבה בפיקודו יזמה וביצעה פעולות רבות בלבנון, דוגמת מבצע "רפואה שלמה" בקיץ 1986, מבצע חוצה קו אדום (גבולה הצפוני של רצועת הביטחון – שאותו היה ניתן לחצות רק באישור המטכ"ל ולעיתים גם למעלה מכך), במסגרתו כוח מפלוגת הנ"ט של הצנחנים, בפיקוד יאיר גולן, ירה טילי נ"ט ופגע בפעילי חזבאללה בכפר צדיקין (גולן, 2020).

כמח"ט הצנחנים, פיקד במאי 1988, על מבצע "חוק וסדר", פשיטה חטיבתית על בסיס החזבאללה בכפר מיידון שבלבנון. "באור ראשון אישרתי למג"ד 202 לפתוח באש טנקים ולהתקדם לתוך הכפר. המלחמה החלה" (עמ' 114). הכוחות פעלו היטב. "הסתכלתי מקרוב על הלוחמים, שלרובם היה זה הקרב הראשון בחייהם. היו שם גילויי אומץ לב מרשימים. הכוחות פעלו בתיאום כמעט מושלם, שבה לידי ביטוי בשפה המשותפת, בשיתוף הפעולה עם השריון בהובלת המ"פ עומרי שדה, בכיוון המסוקים, בארטילריה המדויקת. חשבתי לעצמי, שהבחירה הקפדנית של האנשים וכל האימונים הקשים מוכיחים עכשיו את עצמם. קטפנו את פירות ההשקעה. הייתי גאה בכוח שלי ובטחתי בו" (עמ' 115, כתב).

כוחות הצנחנים והשריון הרגו כ־50 פעילי חזבאללה בפשיטה והוכיחו כי בקרב משולב יעיל, יש לכוח צה"לי יתרון מובהק וביכולתו "לפרק" מתחם אויב שכזה. עם זאת, חזבאללה למד היטב את הלקח מהפשיטה ומאז נמנע מלפעול מכפרים שאינם מיושבים וממאחזי פעולה קדמיים גלויים, והחל לפעול מלב האוכלוסייה האזרחית השיעית בדרום לבנון, המשמשת לו מקור תמיכה. פשיטות בהיקף גדול הפכו יעילות פחות בלחימה בדרום לבנון. במקומן, לצד פעילות הביטחון השוטף, נשען צה"ל, עד לנסיגה בשנת 2000, בעיקר על הפעלת אש מנגד (אווירית וארטילרית בעיקרה) ועל פעולות יזומות שביצעו יחידות מובחרות וכוחות מיוחדים (ערן, 2007, עמ' 224-225).

צה"ל חזר לפעול בדפוס של פשיטות חטיבתיות ולמעלה מכך בלבנון רק במלחמת לבנון השנייה, דוגמת קרב מרון איראס ומבצע "שינוי כיוון 10", במהלכו כבשה עוצבת הגליל בפיקוד תא"ל גל הירש את העיירה בינת ג'יבל (אלרון, 2013, עמ' 139-185, 386-454), וכן במהלך התמרון המוגבל שביצע צה"ל בדרום לבנון למן ה־30 בספטמבר 2024 ועד לשלהי נובמבר אותה שנה. מה שהפך את הפשיטות בהיקף גדול לרלוונטיות שוב היה העובדה שהחזבאללה חיזק את מאפייניו הצבאיים והפך את היישובים בדרום לבנון לבסיסים ולמפקדות לכוחותיו בסד"כ ניכר והפך לפגיע למול חוזקותיו של צה"ל בתמרון ובאש, כשם שהיה בעת פעולת מיידון. מנגד, יש להודות שבניגוד למבצע "חוק וסדר" ואפילו למלחמת לבנון השנייה, לרוב לא הפגינו פעילי חזבאללה (למעט כמה אירועים חריגים) נכונות להילחם בכוחות צה"ל כפי שהפגינו בעבר.

הרמטכ"ל מופז עם מפקדים במבצע "חומת מגן" (צילום: דובר צה"ל).

"נגיע לכל מקום"

ב-1998, לאחר שפיקד על אוגדת הגליל ועל אוגדת אי"ש ושימש כמפקד פיקוד הדרום, ראש אג"ת וכסגן רמטכ"ל, בחר בו שר הביטחון דאז, אלוף (מיל') יצחק מרדכי, כמחליפו של הרמטכ"ל אמנון ליפקין-שחק. היתה זו בחירה מפתיעה שכן סגן הרמטכ"ל הקודם, אלוף מתן וילנאי, נחשב לבכיר האלופים ולמועמד ה"בטוח". כרמטכ"ל נדרש להתמודד עם שורה של אתגרים ובהם הנסיגה מלבנון, שצה"ל בפיקודו השלים במהירות וללא נפגעים, וכן עם אתגרי בניין כוח. הוא יזם תהליך רתימה וסוציאליזציה בצבא כדי להשיג הסכמה בין מדרגית רחבה לתוכנית הרב-שנתית שיוזם. התוכנית, "צה"ל 2000", כללה שינויים ארגוניים רבים, ובהם הקמת אגף המבצעים, אט"ל והפיכת המפח"ש לזרוע היבשה, הקמת חטיבת התקשוב ובהמשך את הקמת אגף התקשוב (פינקל, 2020, עמ' 453).

נוסף על כך, בלט בכך שקידם נשים לעמדות מפתח בצבא. "היה חשוב לי לתת הזדמנות לנשים בצה"ל. ידעתי שהתהליך יהיה ארוך, ושייקח זמן לארגון להטמיע אותו ולהבין שמעתה הוא על סדר היום שלנו" (עמ' 202), הסביר ותיאר כיצד החל בתהליך שסופו, ביום מן הימים, הוא שוויון מלא. "אין לזה גבול. אישה יכולה להיות בתפקידי לחימה, בתפקידי מטה, בתפקידים טכנולוגיים, הכול פתוח בפניה. חתרתי לתוכנית מקיפה שמתחילה בתהליך הקליטה של החיילות, נמשכת בפתיחת מסלולי שירות ומסלולי הכשרה פונקציונליים עם אופק, ומסתיימת בתפקידי קצונה בכירים" (עמ' 203).

האתגר המרכזי של כהונתו היה, ללא ספק, האנתיפאדה השנייה. בדומה לספריהם של קצינים בכירים רבים, גם הוא בחר להמעיט בתיאור אירועים פחות מוצלחים, וחבל. גם אידיוקים קלים שמהם סובל הספר פוגמים באיכותו. ועדיין, מהאירועים המרכזיים, גם מאלו שבהם נמתחה עליו ביקורת, הוא לא ברח והודה בשגיאות.

כך למשל, בכל האמור באירוע קבר יוסף באוקטובר 2000, שבמהלכו תקפו חמושים פלסטינים את מתחם הקבר וצרו עליו. לוחם משמר הגבול מדחת יוסף נפצע מאש צלף פלסטיני ודימם למוות. מפקדי צה"ל התלבטו בין ניסיון חילוץ שעלול היה להביא לנפגעים נוספים מקרב חיילי צה"ל והפלסטינים, או לחלופין, להסתמך על כוחות הביטחון הפלסטיניים שיחלצו את הפצוע. שתי אפשרויות גרועות. האפשרות השנייה נבחרה, אולם עד שיוסף חולץ הוא מת מפצעיו. כל ההסברים, הודה ביושר, לא משנים "את העובדה, שעזבתי את המקום בתחושה שחרב עלי עולמי. לא הצלחנו בפניו חייל פצוע, ואין דבר שנוכל לעשות כדי לתקן את זה. תיאור של חייל המדמם למוות, בעוד צה"ל מתלבט איך לפנות אותו, הוא פגיעה בערכים הבסיסיים ביותר של הצבא והחברה" (עמ' 251). את העימות עם הפלסטינים, כתב, צה"ל ראה מגיע. את שנת 2000 הוא הגדיר כשנת המוכנות לעימות. כפועל יוצא השקיע הצבא במיגון, באימון כוחות ובתרגילי מפקדות, וכן ברכש אמצעי לחימה, כדי להיטיב את מוכנותו ללחימה. למרות זאת לקח זמן עד שצה"ל החל לפעול בחופשיות ביהודה ושומרון ובעזה. הקושי לזהות נכון את האיום, להגדיר מצב (גל טרור, עימות מוגבל או מלחמה), לגבש מענה ולפעול – הוא אתגר שצה"ל מתמודד אתו גם כיום.

את הביטחון להפעיל את הכוחות בלב השטח הבנוי קיבל הדרג הצבאי הבכיר ממפקדי השדה שדחפו לפעולה (פינקל, 2020, עמ' 228), ומשורה של הצלחות מבצעיות שרשמו הכוחות בפיקודם (תמיר, 2012, עמ' 4). בסוף פברואר 2002, בזכות תחושת המסוגלות ששידרו מפקדי השדה, שנטעה ביטחון במטה הכללי, "נכנסו כוחות צה"ל למחנות הפליטים: חטיבת גולני בהובלתו של צ'יקו תמיר פעלה בג'נין; חטיבה 35 בפיקודו של אביב כוכבי, בבלאטה; חטיבה 933 בפיקודו של יאיר גולן, בטולכרם ובנור א'שאמס; גבעתי, בהובלתו של עימאד פארס, פעלה נגד המחרטות שייצרו את הקסאמים ברצועת עזה. כל החטיבות פעלו בזהירות, בנחישות ובדרכים יצירתיות, כל אחת בגזרתה ובהתאם למאפייניה. כך, לדוגמה, חטיבה 35 עברה מבית לבית באמצעות דיסקים שפערו פתחים בקירות ודילגה על המלכודות שהוטמנו בדרכים, בעוד גולני הגיעה מכמה כיוונים. בכל אחת מהדרכים הצליחו החטיבות להרוג עשרות מחבלים ולתפוס מעבדות, חגורות נפץ, מטענים, מלכודות וטילי קסאם" (עמ' 283). לדבריו, הפשיטות שידרו מסר ברור: "נגיע לכל מקום, ומחנות הפליטים לא יהיו מסתור לפעולות טרור" (עמ' 283).

ההצלחות במבצעים אלו (כמו גם הפשיטה על ספינת הנשק "קארין איי" שביצעה שיטת 13, שתיאורה בידי מופז פשוט קופץ בין הדפים) סייעו לפיקוד הבכיר של הצבא ולדרג המדיני בקבלת ההחלטה על מבצע "חומת מגן", שהוביל, כמאמר רמ"ח היסטוריה ד"ר אלי מיכלסון "לשינוי תודעתי בתפיסת הפעולה של צה"ל כנגד הטרור הפלסטיני" (לסלוי, 2022, עמ' 12). המבצע היה לנקודה הארכימדית שממנה והלאה הלך צה"ל מפעולה לפעולה עד שהכריע את טרור המתאבדים באנתיפאדה השנייה (סיבוני, 2010, עמ' 96).

לאחר סיום כהונתו כרמטכ"ל פנה מופז לפוליטיקה וכיהן כחבר כנסת, כשר ביטחון וכשר התחבורה. הוא היה חבר קבינט במלחמת לבנון השנייה שלה הקדיש פרק בספר. מפתיע שלא התייחס בספרו גם לתקיפת הכור הסורי ולמבצע "עופרת יצוקה" שגם בהם שימש כחבר קבינט.

"איפה הייתם?"

סיירת צנחנים בלחימה ברצועת עזה במלחמת "חרבות ברזל", (צילום: דובר צה"ל).

7 באוקטובר הוא יום שבר בתולדות המדינה, שכמוהו לא היה. בדיוק 50 שנה לאחר מלחמת יום הכיפורים שוב הופתענו, והפעם היו אלה האזרחים ששילמו את המחיר. עוד יקומו ועדות וצוותי חקירה שיחקרו את אירועי היום הזה ואת התקופה שקדמה לו, עוד יוסקו מסקנות ויופקו לקחים. בנקודת הזמן הזו, בחודש העשירי למלחמה, אני רוצה להפנות זרקור לתובנות שכבר ברורות – יהיו עוד הרבה נוספות בתחקירים – ולסוגיית היום שאחרי: מה קרה לנו, איך אנחנו צריכים להיערך ליום שאחרי ומה תהיה דמותה של ישראל בסוף המלחמה הזו" (עמ' 406). המהדורה החדשה כוללת פרק, שנכתב ביולי 2024, שבו ניתח את מלחמת "חרבות ברזל". בדצמבר 2023 פנה הרמטכ"ל דאז, הרצי הלוי, למופז וביקש ממנו לעמוד בראש ועדה צה"לית שתחקור את תפקוד הרמטכ"ל והמטה הכללי (רעיון שלבסוף לא הבשיל לכדי ביצוע, אף שמופז הסכים). הפרק הזה הוא בחזקת המסקנות שאולי היה מגבש לו הוועדה היתה קמה.

חלק מתובנותיו, כפי שכתב בעצמו, מובנות מאליהן. כמה מהן (כמו הצורך לתקוף תחילה את חזבאללה), שגוי בעיני, אך עיקרן מאיר עיניים וחשוב, וניכר בהן ניסיונו הרב כמפקד וכחבר הדרג המדיני.

מופז לא חסך שבטו מהצבא המוכר לו היטב. "אין ספק שהצבא נכשל ב־7 באוקטובר, אם כי התאושש במהירות" (עמ' 418), סיכם. כמו קציני צבא בכירים נוספים, ניכר כי גם לתפיסתו הכישלון במניעה ובהגנה מפני מתקפת הפתע הרצחנית שביצעה חמאס חונה קודם כול בצבא (חזות, 2024, עמ' 338). לדבריו, חשש "שמכאן כזו עלולה ליצור אנדרלמוסיה שייקח זמן רב להתגבר עליה, אבל אחרי היממה הראשונה, הקשה, הצבא הצליח להשתלט על המצב" (עמ' 412). אבל לא רק כוחות פיקוד הדרום, כתב, כשלו ב־7 באוקטובר, אלא גם קהילת המודיעין. כישלון שני ב־50 שנים. ומכאן שאם "ישראל תטעה בכוונות ולא תהיה מוכנה מול היכולות – בלי כל קשר למאמצים להגיע להסכמי שלום – המחר שתשלם יהיה נורא" (עמ' 414). לגישתו יש לחזור ללקח המוכר לפיו "אם יש ספק, אין ספק" (עמ' 409). נדרש לחבר יכולות וכוונות אויב לכדי הערכת מודיעין שלמה ולא להסתמך על רובד אחד לבדו.

לטענתו, אחת הסיבות לכישלון ה־7 באוקטובר היא דבקות הממשלה והצבא בקונספציה. לדבריו, למרות שקונספציה הוא מושג חיובי שעיקרו תפיסת עולם מבוססת ומעמיקה עמוקה, הרי ש"ה־7 קונספציה היא כבר מילה רעה מאוד, שטומנת בחובה כישלון חמור ביותר" (עמ' 407). מדוע? מפני שמי "ששבו בתפיסת עולם מוטעית, מאמין בה, מקדש אותה ומגייס טיעונים לא רלוונטיים כדי לחזק אותה. הוא לוקה בעיוורון מוחלט" (עמ' 407). ואכן, בעוד שישראל "האמינה שחמאס מורתע ודאגה שיועבר לו כסף, הוא בנה מתחת לאדמה, עם אותו כסף, מערכת מנהרות מתוחכמת במיליארדי דולרים, הצטייד והתאמן בסיוע איראני, תכנן את מתקפת אוקטובר לפרטים" (עמ' 407).

מופז, שכאמור צרוב ממלחמת יום הכיפורים, ציין כי לפני שתי המלחמות היו סימנים מעידים, שנדחו בגלל הקונספציה. "היה מידע רב, רק לא חיברו אותו יחד והוא לא התאים לקונספציה. ככל שיעבור הזמן, נחשף לעוד כשלים באימפריה הזו שבנינו" (עמ' 408). לקונספציה התחברה, במלחמה הנוכחית כמו במלחמה ב־1973, "הונאת האויב ויחד הן בונות חומת בטון. דרך הקונספציה מרדימים את ישראל, ובאמצעות ההפתעה מפרקים סופית את תפיסת הביטחון הישראלית" (עמ' 409).

"ביום כיפור, 1973, חצו חמש דיוויזיות מצריות את התעלה והתייצבו מול כוחות סדירים מצומצמים. בשמחת תורה, 2023, פגשו 3,000 מחבלי נוח'בה כמה מאות חיילים ופחות מגדוד טנקים. חיילים יצאו לחופשות חג, והקו היה מדולל עוד יותר מאשר בשבת רגילה" (עמ' 409). המתקפה התחבולנית שהוציאה החמאס לפועל זיהתה היטב את מרכזי הכובד, את העוצמות ואת נקודות התורפה של צה"ל, מיקדה את מאמציה כדי לנטרל את יתרונות צה"ל וניצלה את חולשותיו. ואכן, כפי שקבע בצדק, הכישלון ב־2023 היה קשה יותר מהכישלון ב־1973, "כי הפעם הגיעו לאזרחים. אזרחים שנתנו אמון בצבא ובמדינה מצאו את עצמם לבדם. לפני 50 שנה הופקרו חיילים במעוזי התעלה. הפעם הופקרו לגורלם אזרחים, ביניהם תינוקות וקשישים, בבתייהם" (עמ' 409). בהקשר למטרות המלחמה, כתב כי "השאלה הראשונה שיש לשאול כשפורצת מלחמה, בין שהיא יזומה ובין שנכפתה עליך, היא מה מטרותיה ומה רוצים להשיג ביום שאחרי. המטרות יורדות מהדרג המדיני לצבאי וממנו הלאה. אין תמרון צבאי בלי תמרון מדיני, ולעולם התמרון המדיני צריך להקדים את הצבאי" (עמ' 420). נשאלת השאלה עד כמה המטרות שנבחרו היו בנות השגה וריאליות ובאיזו מידה הופעל הכוח לאורך.

מנגד, קביעתו שלפיה לאחר מתקפת הפתע היה צריך לתקוף דווקא את חזבאללה בלבנון מעלה שאלות וכלל לא בטוח שצדק. "בפני מקבלי ההחלטות עמדו שתי אפשרויות: לתקוף ברצועת עזה או לתקוף את חזבאללה בלבנון. השאלה הראשונה שיש לשאול כשאתה מותקף משני צידי טרור היא מי החזק יותר. לא צריך להיות איש צבא כדי להבין שחזבאללה חזק יותר מחמאס. ברור שאותו היה צריך לתקוף קודם, וזה גם מה שהצבא המליץ לעשות. במקום להכות בעוצמה בחזבאללה, שהמטיר אש על הצפון, מדינת ישראל החזקה פינתה חבל ארץ שלם, חיוני ואסטרטגי לה. נתנו לחזבאללה רצועת ביטחון בשטחנו. זו טעות אסטרטגית ותקדים מסוכן מאוד" (עמ' 413). אפשר להתווכח אם היה נכון ואם לאו לפנות את היישובים, אך אף שחזבאללה היווה את האיום החמור יותר על העורף הישראלי, הרי שעל מנת שאיום זה יתממש במלוא חומרתו הארגון נדרש היה להפתיע את ישראל ולאחר מתקפת החמאס צה"ל תגבר את כוחותיו ונערך היטב להגנה בגבול הצפון (מה גם שללא תושבים חלק ניכר מאפקט ההתקפה של כוחות רצ'ואן התייתר). שנית, למרות חומרת האיום שטמון בחזבאללה, הרי שנוכח המתקפה האכזרית והרצחנית שביצעה החמאס והעובדה שפעיליה חטפו מאות אזרחים וחיילים, הצורך להסיר את האיום בדרום הפך חיוני מאין כמותו. ישראל נאלצה לבחור באיזה אויב ללחום קודם, ובחרה נכון.

ואכן, כתב, "מאז נכנס צה"ל לרצועת עזה, אנחנו מנצחים מדי יום" (עמ' 414). הכוחות המתמרנים, בסדיר ובמילואים, בפיקוד מפקד פיקוד הדרום ירון פינקלמן, שפעלו בצפון הרצועה ובמרכז, הפגינו כושר לחימה מרשים, פגעו באלפי פעילי חמאס וגא"פ, השמידו תשתיות צבאיות (ובכלל זה מנהרות, מפקדות, מחסני תחמושת ועמדות ואמצעי לחימה). אבל מופז הדגיש כי עם כל הכבוד להישגים המבצעיים לפני הכול יש לחתור להחזרת החטופים. יש לציין שהתמרון שצה"ל הוציא לפועל בראשית המערכה ברצועת עזה שימש מנוף חיוני שהוביל לעסקת החטופים הראשונה. במבצע אנטבה שימש מופז כאחד מסגניו של סא"ל יוני נתניהו בסיירת מטכ"ל. לתפיסתו, "החלטת הממשלה לשלוח לוחמים לחלץ בני ערובה במרחק כ-4,000 ק"מ מגבולות ישראל, למבצע שכל כך הרבה סימני שאלה ריחפו מעליו, היא שדרשה אומץ לב" (עמ' 77). מהמבצע למד מהם "אומץ לב מדיני ונועזות צבאית – ומה כוחו של השילוב ביניהם" (עמ' 79). ולא פחות חשוב מכך, סיפר, "בדרכנו לאנטבה חשנו כי אנו נושאים על גבנו לא רק את משקל החגור והנשק, אלא גם את חובתה ההיסטורית של מדינת ישראל – הצלת חייהם של יהודים מכל סכנה ואיום" (עמ' 80). ניכר שאותה מחויבות שהמדינה מימשה במבצע אנטבה, הובילה אותו לקבוע ביחס לחטופי המלחמה כי "אין ניצחון בלי השבתם" (עמ' 414).

במקביל, יש לציין כי בחזית לבנון ישראל אמנם נקלעה למלחמת התשה ממושכת אולם בעת שהמהדורה החדשה של הספר יצאה לאור, אירע שינוי. ישראל הוציאה לפועל מערכה תחבולנית שבכללה שילוב של מהלומות ש"קילפו" והשמידו את יכולות האש של הארגון (ובכלל זה מבצע "זה הרגע" ומבצע הביפרים), פגעו בשורה של מפקדים בכירים ובהם פואד שוּכַר (אלחאג' מוֹחַסֵן), איברהים עקיל, וכמובן מזכ"ל הארגון חסן נצראללה. אז ורק אז, יצאו כוחות היבשה לתמרון מוגבל מאוד נגד אויב, שבדיעבד הפך מצבא טרור בעיקר לצבא, שמערכי הפו"ש שלו נפגעו אנושות והוא יצא משיווי משקל. צריך להודות גם שזולת כמה אירועים חריגים הקריסה של הארגון התבטאה גם בכך שבמרבית הכפרים הוא נמנע מלהתחכך בכוחות צה"ל. ברצועת עזה, למרות שצבא הטרור של חמאס הוכרע צבאית, הוא התפרק לכדי תאי טרור שהוסיפו לפעול בשטח בלוחמת גרילה (אל"מ ג', 2024, עמ' 42), ומשום שלא בוצע ריכוז מאמץ של כוחות ומשאבים הישגי צה"ל התקזזו, חמאס התאוששה במידת מה והוסיפה להילחם.

"האסטרטגיה שהיתה בנויה על הרתעה, התרעה והכרעה קרסה" (עמ' 415), קבע והסיק שורה של מסקנות לבניין הכוח והאסטרטגיה הדרושים לישראל בעת הזו. לתפיסתו, "לישראל דרוש כוח מגן חזק וגדול יותר. ישראל זקוקה לכוח מגן משמעותי, שידע לגשר על כל הפערים, כך שגם אם תטעה בהערכת היכולות של האויב ובכוונותיו, עדיין יהיה לה את הכוח להעניק ביטחון. הפעם היא טעתה גם ביכולות וגם בכוונות. בלי כוח מגן לישראל אין מדינה" (עמ' 415). לשם כך נדרש גם חוק גיוס חדש שיאפשר להגדיל את מאגר הגיוס ואת סך המשרתים בכוחות הביטחון, בסדיר, במילואים ובארגונים תומכים, כמו מגן דוד אדום וכיבוי אש.

שנית, כתב, הרי שצה"ל נדרש ליכולת "הכרעה ביותר מזירה אחת: חלק מהחלטת הממשלה לא לפתוח במערכה בזירה הצפונית נבע מבעיית סד"כ ומשאבים כדוגמת כלכלת חימושים. צה"ל ייאלץ להבא להכריע בשתי זירות ויותר, כי המלחמות הפכו לרב־זירתיות. במלחמה הנוכחית אנחנו מתמודדים מול שש זירות: חזבאללה בלבנון, חמאס בעזה, בסיסי טרור באיו"ש, מיליציות סוריות, חות"ים בתימן ומאחורי כולם ניצבת איראן. המשמעות היא הגדלת סד"כ האוגדות המתמרנות של צה"ל וחיל האוויר והכנת תוכניות מפורטות לכל זירה" (עמ' 415). יש בדברים הד למסקנות הצבא לאחר מלחמת יום הכיפורים.

נוסף על כך, להבנתו, תם עידן המלחמות הקצרות. אפשר להתווכח אם אי־פעם היו מלחמות קצרות (ההפרדה בין מלחמת ששת הימים למלחמת ההתשה מלאכותית וקוסמטית, וכך גם ההפרדה בין מלחמת יום הכיפורים למלחמת ההתשה במובלעת הסורית), אבל כך או כך, לדבריו "ריבוי הזירות טומן בחובו מלחמות נוספות וארוכות" (עמ' 415). זה מחייב, קבע, היערכות בשורה של תחומים ובהם יכולת נשימה ארוכה לצבא הסדיר, מערך המילואים, שנשען על סיוע ממשלתי תומך ועורף חזק, מלאים וחלקי חילוף בכמות מספקת ואפילו הגדלה של יכולת הייצור העצמאית של אמצעי לחימה ואמצעים נוספים כדי להקטין את תלותה של ישראל באחרים. נדרשת, הדגיש, חשיבה על כלכלת חימושים. אין בכך כדי לסתור את העיקרון לפיו על ישראל לחתור לקיצור משך המלחמה, גם אם הדבר ייקח ימים ארוכים. ישראל צריכה להשיג את יעדיה (ועל אלה להיות מוגדרים, ריאליים ובני השגה) בזמן הקצר ביותר האפשרי בשל האיום החמור על העורף והנטל על המשק. מופז הוציא מתחת ידו ספר כתוב היטב, שטומן בחובו שורה של תובנות ולקחים רלוונטיים שלמד במעלה הדרך. בכל האמור במלחמת "חרבות ברזל", הרי שביום שאחרי המלחמה, כתב, "נצטרך

להשיב את האמון של החברה הזו בכוח המגן שלה, וזו תהיה משימה קשה ביותר. השאלה "איפה הייתם?" תלווה אותנו עוד הרבה זמן. תחושת הערבות תשתקם רק לאחר שהחטופים יחזרו, אבל לאמון של האזרחים שצה"ל יגיע בזמן, יגן ויציל, יידרש עוד זמן רב" (עמ' 424). עצוב ונכון. הדרך להחזיר את האמון עוברת דרך אימוץ גישתו שלפיה הלקח המרכזי הוא שבמלחמה אין מועד ב', ולכן יש להיערך מול שילוב בין כוונות ויכולות האויב ולחתור לניצחון בכל מפגש עימו. נוסף על כך, כפי שכתב, יש להשקיע באנשים, לטפח מפקדים ולקדם את הטובים ביותר, ולערוך אימונים קשים, יעילים, מבוססי תו"ל ומדמי מציאות ומחברים למתארים ולתוכניות האופרטיביות ככל שניתן. שיפור כושרו המבצעי של הצבא יסייע גם להגברת אמון הציבור בו. ולבסוף, לאורך שירותו, בין כמפקד שדה ובין בפיקוד על הצבא כולו, ניכר שמופז הבין והאמין בחשיבותו של צבא היבשה, סדיר ומילואים כאחד, ובחיוניותו להכרעה בשדה הקרב, ולאורה גם הפעיל את הכוח בהצלחה באנטיפאדה השנייה. גם במלחמת "חרבות ברזל" מימש צה"ל, למרות הזנחה ארוכת שנים של צבא היבשה, תמרון יעיל שכלל שילוב בין צוותי קרב חטיבתיים לבין יכולות מודיעין מתקדמות ואש מדויקות ועוצמתית מן הים, מן האוויר ומן היבשה, שהביא, בזכות המפקדים הבכירים ומפקדי השדה, והלוחמים שהלכו אחריהם, להכרעה טקטית ואופרטיבית של החמאס. התמרון היה גם נדבך קריטי בהכרעה הטקטית, האופרטיבית והאסטרטגית של החזבאללה (פינקל, 2025, עמ' 5). מכאן, כפי שעלה מספרו של מופז, יש לשמר את יכולות התמרון היבשתי ככלי כשיר וחיוני להשגת הכרעה.

המחבר מבקש להודות לתא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל, לאל"ם (מיל') בעז זלמנוביץ, לסא"ל ד"ר איתי חימיניס ולסא"ל (מיל') אבירם רינג על הערותיהם הטובות למאמר.

רשימת המקורות:

- אלרון, זאב (2013). **האבירות מחייבת: חטיבה 35 במלחמת לבנון השנייה**. המחלקה להיסטוריה – תוה"ד.
- בריוסף, אורי (2021). **מלחמה משלו**. כנרת זמורה-דביר.
- אלי"ם ג' (דצמבר 2024). "צבא טרור – קווים לדמותו". **מערכות**, גיליון 504, עמ' 38-43.
- גולן, יאיר (2011). **על הפיקוד**. אמ"ץ-תוה"ד.
- התכתבות עם אלוף (מיל') יאיר גולן, 15 בדצמבר 2020.
- דרוקר, רביב ושלח, עפר (2005). **בומרנג**. כתר.
- חזות, גיא (2024). **צבא ההייטק וצבא הפרשים**. מערכות ומודן.
- לוי, שי (25 ביוני 2021). "מההיתקלות הראשונה כלוחם ועד היום: הלקחים של הרמטכ"ל מלבנון", **מאקו**.
- לסלוי, אהד (2022). **מבצע "חומת מגן" מהכלה להכרעה**. המחלקה להיסטוריה ומשרד הביטחון.
- סיבוני, גבי (אוקטובר 2010). "הבסת טרור המתאבדים ביהודה ושומרון 2002-2005". **צבא ואסטרטגיה**, כרך 2, גיליון 2, עמ' 95-104.
- ערן, אהוד (2007). **תמצית געגוע**. ידיעות ספרים.
- פינקל, מאיר (2020). **המטכ"ל**. מודן ומערכות.
- פינקל, מאיר (אפריל 2025). "הכרעה צבאית במלחמת 'חרבות ברזל' מצע לדיון מחודש". **מרכז בגין-סאדאט למחקרים אסטרטגיים** (בס"א).
- פינקלמן, ירון (25 בפברואר 2020). **הרצאת מפקד עוצבת האש בכנס מפקדים של עוצבת חצי האש**. מכון וינגייט, נתניה.
- תמיר, משה (אוגוסט 2012). "דילמות בלחימה בשטחים צפופי אוכלוסייה". **צבא ואסטרטגיה**, כרך 4, גיליון 2, עמ' 3-9.